

Kutrzeba, Stanisław

Skład Sejmu Polskiego 1493-1793

Przegląd Historyczny 2/3, 309-341

1906

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

SKŁAD SEJMU POLSKIEGO

1493 — 1793.

III.

Wykaz sejmików i posłów według województw, ziem i powiatów.

By uzupełnić wywody, dotyczące ogólnej liczby posłów, konieczną jest rzeczą podać dokładniejsze wiadomości o każdym z osobna województwie, czy ziemi. Kwestya ta zaś łączy się tak ściśle z sejmikami, że jednocześnie wypada słów kilka poświęcić sprawie ich liczby i miejsc, w których się zbierały, oraz określeniu, z jakiego obszaru obejmowały szlachtę. Oczywiście, chodzi tu tylko o sejmiki, które dokonywały elekcji posłów, a więc sejmiki przedsejmowe; nie inne. Choć bowiem zwykle w tem samym miejscu zbierały się wszystkie sejmiki danego okręgu, to przecież w niektórych województwach były pod tym względem różnice: to dwa województwa mają wspólny sejmik dla elekcji posłów (np. Kujawy), a inne sejmiki oddzielne, to znowu jeden lub dwa sejmiki przedsejmowe istnieją w województwie, inne zaś zbierają się tylko jako powiatowe (np. Ruś). O tem trzeba pamiętać, bo kwestya ta w literaturze, a nawet przez współczesnych, nieraz błędnie jest przedstawiana. W uwagach niniejszych uwzględnimy wyłącznie sejmiki przedsejmowe, z pominięciem wszystkich innych.

W ziemiach, które, wchodząc w skład państwa polskiego, już w końcu wieku XV miały swoje sejmiki, siedziby tych sejmików

ustaliły się w drodze praktyki. Ustawodawczo chciała tę kwestyę uregulować konstytucyą z r. 1496 ¹⁾, i podała rzeczywiście wykaz miejscowości, w której miały się one zbierać. W praktyce jednak tylko o tyle ustawa ta miała znaczenie, o ile za podstawę przyjmowała zwyczaj. O ile jednak chciała go zmodyfikować, to jej się to nie udało, i sejmiki obradowały dalej tam, gdzie dawniej. Miejsca obrad tych sejmików znamy, o ile chodzi o wiek XV, ze wzmianek, wcale licznych, w księgach sądowych. W końcu XV wieku przybywa nadto jedno jeszcze źródło, ważne także i z tego powodu, że nie wszędzie księgi sądowe się zachowały: wykazy miejscowości, do których sejmiki powoływano, podawane w księgach Metryki Koronnej przy uniwersałach, ogłaszających sejm. Z takich wykazów korzystał Pawiński w Sejmikach Ziemskich (str. 151, 171); niebrak ich także przez cały prawie ciąg panowania Zygmunta Starego ²⁾. Widzimy więc, że już wówczas miejsca te były ustalone, choć niekiedy jeszcze zachodziły pewne wachania. Zdarzało się, że sejmik obraduje w różnych miejscowościach, dwóch zwykle naprzemian, z których widocznie żadna jeszcze nie zdobyła sobie stałej przewagi, to znowu powstają nawet sejmiki nowe, tylko wskutek zwołania ich w nowej miejscowości przez króla, bez wydawania ogólnego pod tym względem przepisu. Ale już za Zygmunta I spotyka się ustawodawcze zarządzenia ³⁾ w tej mierze, czy to w formie mandatów, czyli też nawet konstytucyj, zarządzenia bądź to znoszące i łączące pewne sejmiki, bądź też tworzące nowe, lub oznaczające dla nich inne siedziby (r. 1510, 1519, 1532, 1544). — Za Zygmunta Augusta znikają w Metryce Koronnej wykazy, ⁴⁾ ale też wówczas ustaliły się już miejsca zebrań sejmików przedsejmowych, i jako zasadę uznano, że wszelkie zmiany co do siedziby sejmiku, tworzenia sejmików nowych i t. d., należą do sejmu, czyli, że je muszą zawierać konstytucye. Odtąd też w konstytucyach spotyka się długi szereg tego rodzaju zarządzeń, stanowiących ważne źródło wiadomości. Tak daleko pod tym względem szedł zwyczaj, że nawet, jeżeli trzeba było na razie z powodu jakichkolwiek wypadków, zwłaszcza zajęcia kraju przez nieprzyja-

¹⁾ Bandkie: Jus polonicum str. 351: de locis conventionum ante expeditionem bellicam praemittendarum. Także Vol. leg. I. 270.

²⁾ Na podstawie ksiąg Metryki, z których korzystam w dalszych ustępach nie cytując ksiąg ani stronice Metryki.

³⁾ Dokładniej podamy je niżej, omawiając poszczególne sejmiki.

⁴⁾ Wyjątkowo z czasów Zygmunta Augusta zachował się jeden taki wykaz z r. 1562. Podaje go Januszowski, l. c. str. 113/114.

ciela, zwołać gdzieindziej sejmiki, to jednak sejmy zajmują się tą kwestyą zaraz, i co do takich chwilowych przeniesień wydają często odpowiednie postanowienia. Kiedy okoliczności, powodujące przeniesienie sejmiku, nieraz nawet do innej ziemi, mijały, to konstytucye już się potem tą kwestyą zwykle nie zajmowały, i sejmik powracał na swoje miejsce dawne; zwoływano go tam bez nowej konstytucyi. Ale niekiedy takie chwilowe zarządzenia ostawały się, zwłaszcza gdy nie nastąpił przewidywany zwrot zabranego kraju ¹⁾).

Wiadomości konstytucyj, odnoszące się oczywiście nie do wszystkich sejmików, uzupełniają autorowie, którzy w dziełach o prawie polskiem nieraz także i siedziby sejmików wyliczają. Należą do nich: Chwałkowski ²⁾, choć co do niektórych wiadomości błędny, ale jedyny dla okresu dziejów połowy XVII stulecia; Zalasowski, wcale dokładny, a wreszcie Skrzetuski ³⁾. Uzupełniają te wiadomości instrukcye, o ile je drukiem ogłoszono, jak również wzmianki o sejmikach innego rodzaju (np. relacyjnych i t. d.), mogące niekiedy dopomóc do wyjaśnienia wątpliwości.

F o r o n a.

Województwo Krakowskie. Sejmik zbiera się w końcu XV w. w Proszowicach i jest jedynym na całe to obszerne województwo. Konstytucya z r. 1496 postanawia, że obok tego sejmiku ma się zbierać drugi w Czchowie dla powiatów: sądeckiego i bieckiego, t. j., że pierwszy obejmowałby powiaty: krakowski, szczyrzycki, ksiąski, proszowski i lełowski. Przepis ten jednak nie utrzymał się i sejmik pozostał tylko jeden: dobrze znany proszowski. Posłów było w początkach XVI wieku czterech (1506, 1510, 1511, 1512 pierwszy sejm), pięciu (1504, 1512 drugi sejm), a nawet sześciu (1505, 1507). Ustaliła się widocznie liczba sześciu, albowiem dekret z r. 1552 liczby posłów województwa krakowskiego nie dotyka, później zaś stale już występuje ich w spisach sześciu (jedynie na sejmie parczowskim z r. 1566—pięciu). W r. 1764 na konwokacyi ⁴⁾

¹⁾ Chwilowe zmiany siedzib (np. z powodu zarazy), następowały wprost przez zwołanie sejmiku przez króla do innej miejscowości. Takich zresztą nieznaczących odstępstw od zasady bliżej nie uwzględniam, jako nie mających większego znaczenia.

²⁾ Regni Poloniae ius publicum. Księga I, rozdział VII.

³⁾ Obaj w rozdziałach, w których mówią o liczbie posłów; p. wyżej.

⁴⁾ Vol. leg. VII, 107.

dodano dwóch, a to ze względu na ilość powiatów, by na każdy z ośmiu powiatów przypadał jeden poseł. Tę liczbę posłów utrzymał sejmik proszowski po rozbiorze, pomimo że odpadły wtedy powiaty na prawym brzegu Wisły położone. Dotyczy to właściwego województwa krakowskiego, albowiem

Księstwa: zatorskie i oświęcimskie miały osobny swój sejmik. Tak postanowił przywilej wcielenia tych ziem z r. 1563 ¹⁾, ustanawiający wspólny dla nich sejmik w Oświęcimiu lub w Zatorze, a poseł — jeden — tamże wybierany, miał następnie udawać się na sejmik proszowski. Jako miejsce zebrań tego sejmiku ustalili się Zator. Tak też wyraźnie stanowiła konstytucja z r. 1581 ²⁾. Drugiego posła dodała konstytucja z r. 1736 ³⁾, aby „księstwa zatorskie i oświęcimskie... iisdem praerogativis jak insze województwa gaudeant w obieraniu dwóch posłów na sejmy“. Przy pierwszym rozbiorze odpadły oba księstwa do Austrii, zniknął zatem sejmik proszowski, a z nim i jego posłowie.

Województwo sandomierskie. Posłów spotykamy tam początkowo ilość różną. Na sejmach 1504 i 1506 r. tylko po dwóch można się doliczyć, ale być może, że było ich więcej, gdyż spisy są niekompletne; na innych sejmach z tego czasu było czterech posłów (1505, 1510, 1511), pięciu (1507), sześciu (1512, pierwszy sejm), a nawet siedmiu (1512, drugi sejm). Liczba sześciu posłów widocznie się ustaliła, taką bowiem spotykamy we wszystkich późniejszych spisach, dekret zaś z r. 1552 liczby posłów nie starał się tam obniżyć. Sejm z r. 1736 ⁴⁾ dodał siódmego posła. Sejmik tego województwa zbierał się już w końcu XV wieku w Opatowie. Według konstytucji z r. 1496 miał się zbierać w Nowem Mieście Korczynie; nie stosowano się jednak do niej. Wyjątkowo, w początkach wieku XVI, spotyka się sejmik w Sandomierzu, Koprzywnicy, lub w Korczynie. Atoli inna pojawiła się w tym czasie zmiana. Przynajmniej od r. 1507, obok sejmiku opatowskiego, powstaje drugi sejmik w Skrzynnie; do opatowskiego zaliczone były powiaty: sandomierski, pilzneński i korczyński, a bezwątpienia i opatowski; do skrzyńskiego ziemia radomska, a mianowicie powiaty: opoczyński, radomski i chęciński. W roku 1507 wybrał on osobno dwóch jeszcze posłów, w spisach jednak z następnych sejmów nie ma mowy o osobnych jego posłach, którzy tedy miescili

¹⁾ Vol. leg. II, 657 (z błędną datą r. 1564).

²⁾ Vol. leg. II, 1015.

³⁾ Vol. leg. VI, 671.

⁴⁾ Vol. leg. VII. 167; spis z r. 1740 wlicza także posłów według powiatów (po jednym z powiatu).

się widocznie w ogólnej liczbie posłów sandomierskich. Konstytucya piotrkowska z r. 1519 ¹⁾ sejmik skrzyński, który odbywał się „z specjalnego dozwolenia króla“, zniosła, i utrzymała nadal jeden tylko, opatowski. — Pozostał on przy tejże samej ilości siedmiu posłów także po pierwszym rozbiórce kraju, choć odpadły wtedy powiaty, na prawym brzegu Wisły położone.

Województwo lubelskie. Posłów pierwotnie najczęściej posyłało dwóch (1504, 1505, 1510, 1511, 1512), — wyjątkowo (1507) trzech. Ta jednak wyższa liczba musiała się widocznie ustalić, skoro dekret z r. 1552 ogranicza ilość posłów znowu do dwóch. Mimo to w następnych latach spotyka się ich stale trzech. Dopiero konstytucya z r. 1654 ²⁾ wprowadziła to ograniczenie, że zpośród owych trzech posłów należało jednego wybierać zawsze z osiadłych w ziemi łukowskiej, która, choć zaliczała się do tegoż województwa, posiadała przecież pewną odrębność. Dwóch innych można było wybierać dowolnie ³⁾, czy to z urzędowskiego, czyli też z lubelskiego powiatu. W r. 1764 sejm koronacyjny ⁴⁾ dodał województwu dalszych trzech posłów, „ponieważ województwo lubelskie w obszerności swojej i liczbie obywatelów między innemi nienajszczępljsze“.—Sejmik zbierał się już w końcu XV stulecia w Urzędowie. Tak postanawiała i konstytucya z r. 1496. W trzydzieści, mniej więcej, lat później pojawia się Lublin zamiast Urzędowa; w konstytucyi sejmu z r. 1532 król przyrzekł nawet, że sejmik z Urzędowa do Lublina przeniesie, co właściwie już się praktykowało. Atoli zaraz potem powraca Urzędów do praw swoich, przy których się już do końca utrzymał.

Województwa: poznańskie i kaliskie. Sejmik dla obu tych województw, złączonych przez wspólne dzieje w jedną wspólną całość, jako Wielkopolskę, już w XV wieku zbierał się tylko jeden, w Środzie. Spisy najstarsze nie wymieniają często posłów tych województw; opierać się też można jedynie na spisach z lat 1504, 1510. Sądząc z nich, wynika, że oba województwa wysyłały po dwóch tylko posłów, których na jednym sejmiku obierano. Ta ilość posłów wzrosła jednak—zapewne wkrótce—do dwunastu, t. j. do 6-ciu na województwo. Nie dotykał tej kwestyi dekret z r. 1552;

¹⁾ Tomiciana V. nr. 15.

²⁾ Vol. leg. IV. 454.

³⁾ Według Januszowskiego także i z tych dwóch—jednego z urzędowskiego, drugiego z lubelskiego powiatu. Była to jednak, oczywiście, błędna interpretacya jasnej co do tego konstytucyi.

⁴⁾ Vol. leg. VII. 353.

liczba tażsama utrzymuje się i nadal. Zmiany zaprowadza dopiero konstytucya sejmu z r. 1768. Utworzono wówczas nowe, trzecie województwo wielkopolskie, z części kaliskiego, jako województwo gnieźnieńskie. Przeprowadzono też równocześnie reformę zarówno co do liczby posłów, jak i co do ich wyboru ¹⁾, a to w ten sposób, że posłów—po dwóch—miały obierać odtąd powiaty, każdy z osobna, na sejmiku w głównem mieście powiatu. Województwo poznańskie otrzymało cztery sejmiki: w Poznaniu, Kościanie, Wałczu i Wschowie, a więc ośmiu posłów; również cztery sejmiki—w Kaliszu, Koninie, Pyzdrach i Nakle—a więc także ośmiu posłów otrzymało województwo kaliskie; nowe zaś województwo gnieźnieńskie—czterech, których wybierać miały (po dwóch) sejmiki w Gnieźnie i Kcyni. Konstytucya zmianę tę przeprowadziła „chcąc w jaknajlepszy porządek wprawić przedsejmowe województw wielkopolskich sejmiki i, dla rozległości powiatów, od niewygody zjeżdżających uchronić.“ Posłowie z sejmików powiatowych mieli się następnie zjeżdżać w Poznaniu i tam z instrukcyj, które otrzymali, tworzyć jedną instrukcyę wspólną. Zmiana ta jednak nie podobala się. Zabardzo się te województwa zrosły ze sobą, za długą miały tradycyę wspólnych sejmików średzkich, aby od zwyczaju łatwo mogły odstąpić. Rzeczywiście też już sejm z r. 1776 ²⁾ zniósł owę postanowienia, motywując to tem, że województwa wspomniane, „jedno zawsze formując ciało, wspólnie na zjazdach swoich miewały obrady“, a reforma ostatnia—zamiast powiększenia łatwości naradzenia się—bywa przyczyną nieporozumienia między powiatami. Przywrócono więc dawny sejmik w Środzie, wspólny dla całej Wielkopolski, z zachowaniem atoli zwiększonej liczby posłów, tak, że po ośmiu posłów wybierały odtąd województwa: kaliskie i poznańskie, czterech zaś gnieźnieńskie.

Województwa: brzeskie i inowrocławskie. I te województwa stanowiły etnograficznie jedną całość—Kujawy. Rozdzieliły je jednak dalsze losy, i kiedy się zjawiają sejmiki, każde z nich obraduje osobno: pierwsze w Brześciu, drugie w Inowrocławiu, choć konstytucya z r. 1496 wspólny wyznaczyła im sejmik w Brześciu. Ale już w początkach XVI stulecia zdarzało się, że król sejmik elekcyjny, dla obu tych województw wspólny, zwołuje w Brześciu (np. 1505, 1510 r.). Konstytucya piotrkowska z r. 1510 ³⁾ na prośbę szlachty tych ziem utwierdziła to jako zasadę na przyszłość, ozna-

¹⁾ Vol. leg. VII. 749.

²⁾ Vol. leg. VIII. 907.

³⁾ Vol. leg. I. 367.

czając miejsce zebrań w Radziejowie. A choć jeszcze zdarzało się i później (np. r. 1512), że województwa obradują przed sejmem, osobno, to przecież wkrótce regułę sejmu z r. 1510 uświęcił także i zwyczaj, a Radziejów pozostał i na przyszłość siedzibą sejmików kujawskich. Posłów jednak wybierały te województwa, choć obradowały razem, każde dla siebie. Jakkolwiek niezupełnie pewne są wiadomości najstarszych spisów ¹⁾, zdaje się, że wybierały ich po dwóch. Taka też liczba zjawia się w czasach późniejszych; (wyjątkowo większa w r. 1553, bo 3-ch z brzeskiego województwa, a 2 z inowrocławskiego). Nie dotyczył tej kwestyi dekret z r. 1552; trudno było bowiem zmniejszyć tę liczbę. I nadal pozostała ona nietkniętą.

Ziemia dobrzyńska, choć zaliczała się do województwa inowrocławskiego, stanowiła oddawna osobną, wyodrębnioną całość. Osobny też miała sejmik w Dobrzyniu, choć konstytucya z r. 1496 wspominała o Rypinie. W początkach XVI stulecia (np. z r. 1505 i 1517), wyznaczano niekiedy jako miejsce sejmiku Lipno, to znów spotykamy go w Rypinie ²⁾ (np. w r. 1523, 1524), aż wreszcie konstytucya z r. 1567 ³⁾ w Lipnie „w pośród ziemie dobrzyńskiej“ już go na stałe utwierdziła „wedle starego zwyczaju“. Sejmik ten oddawna dwóch tylko wybierał posłów ⁴⁾; wyjątkowo na konwokacye z r. 1668 i 1733—po czterech ⁵⁾.

Województwo sieradzkie i ziemia wieluńska. Ziemia wieluńska stanowiła wyodrębnioną nieco część województwa sieradzkiego, jako śląska niegdyś dzielnica, dość późno — dopiero za Jagiełły — złączona z Polską ⁶⁾. To też w końcu XV wieku osobno zbierają się sejmiki sieradzkie w Szadku, wieluńskie zaś w Wieluniu. W tym jednak czasie ściślejszy widać przeprowadzono związek między temi ziemiami. Konstytucya z r. 1496 mówi tylko o jednym sejmiku, który miał się zbierać w Sieradzu. Rzeczywiście też później, przez czas dłuższy, spotyka się jeden sejmik wspólny sieradzko-wieluński, który jednak nie w Sieradzu się zbierał, lecz — według zwyczaju — w Szadku. Dopiero w r. 1544 ⁷⁾ król przez

¹⁾ Pawiński bezpodstawnie oblicza dla Brześcia 4-ch, dla Inowrocławia 2-ch posłów, w r. 1510 jest razem 4-ch; w r. 1512 trzech; w latach 1511 i 1512 (drugi sejm)—po dwóch z województwa.

²⁾ Tak podaje także Kromer w *Polonii*.

³⁾ *Vol. leg.*, I, 730.

⁴⁾ Spis z roku 1573 pominął ziemię dobrzyńską.

⁵⁾ Kluczycki: *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej*, nr. 39 i 141.

⁶⁾ Przyłączona wskutek wyprawy Jagiełły z r. 1396; prawo polskie otrzymała w XV wieku. Daty dokładniej nie da się oznaczyć.

⁷⁾ Akt (niedrukowany) w *Metryce koronnej* t. 66 p. 270^v—271^v, z datą f. II post *Invocavit* 1544.

osobne postanowienie przywrócił ziemi wieluńskiej osobny sejmik w Wieluniu. Odtąd też oba sejmiki się utrwalają. Posłów sejmik szadkowski, gdy sam reprezentował obie części województwa, wybierał dwóch (1504, 1510, 1512) lub trzech (1511, 1512 drugi sejm). Przybyło ich, gdy się wyodrębnił sejmik wieluński, a i w Szadku więcej ich wybierano. Dekret z r. 1552 ograniczał liczbę ogólną razem do czterech posłów; t. j. trzech z Sieradza, a jednego z Wielunia, lecz już w następnym roku sieradzkich posłów widzimy pięciu, wieluńskich zaś dwóch. Ta ostatnia liczba utrzymała się; z Szadka wysyłano później stale czterech ¹⁾.

Województwo łęczyckie miało sejmiki w Łęczycy i tam się one odbywały przez wieki bez zmiany. Posłów wysyłała Łęczycza dwóch pierwotnie (r. 1504, 1510, 1511, 1512 drugi sejm), a nawet tylko jednego (1512 pierwszy sejm). Do liczby dwóch posłów chciał ograniczyć województwo łęczyckie dekret z r. 1552; wówczas już przeto było ich więcej, zapewne czterech, tak jak czterech było ich stale i później.

Województwo rawskie składało się z trzech ziem, które zachowały swoją odrębność w dość znacznej mierze. Każda z tych ziem sejmikuje przed sejmem zosobna: w Rawie ziemia rawska, sochaczewska w Sochaczewie, a gostyńska w Gąbinie. Konstytucya z r. 1496 dla dwóch ziem ostatnich wspólny nakazywała sejmik w Gąbinie. Zdarzało się też rzeczywiście, choć tylko wyjątkowo (np. r. 1512), że obie tam razem obradowały. Z zasady jednak zbierały się sejmiki każdy z osobna. Posłów wybierały one po dwóch (1504, 1510, 1511, 1512 r.). Ilość ta już się nie powiększyła. Dekret z r. 1552 chciał nawet ograniczyć liczbę posłów do trzech, t. j. po jednym dla każdej ziemi; wybierać zaś miano ich na wspólnym sejmiku w Sochaczewie. Po dwóch posłów obierają przecież te ziemie i nadal, każda zosobna. Konstytucya z r. 1667 ²⁾, zamiast trzech sejmików utworzyła jeden wspólny, jako przedsejmowy ³⁾, i wyznaczyła jako miejsce jego zebrań,—Bolemów. Innowacya ta jednak nie utrzymała się, może nawet całkiem nie weszła w życie. Powody podaje konstytucya z r. 1673 ⁴⁾, która tę zmianę zniósła, przywracając dawny stan rzeczy: „wiele trudności, po kilka sejmów między posłami województwa rawskiego czyniła konstytucyą 1667 r. o odmianie sejmików w tem województwie, gdyż w niebytności

¹⁾ Tak już było na sejmie 1562/3; w r. 1567 wyjątkowo tylko trzech.

²⁾ Vol. leg. IV. 932.

³⁾ I relacyjne; inne zostawiła w zwykłych miejscowościach.

⁴⁾ Vol. leg. V. 121.

na ten czas posłów ziemie gostyńskiej stanęła; które chcąc uspokoić, sejmiki według dawnego prawa i zwyczaju w tem województwie deklarujemy i pomienioną konstytucyę in toto kassujemy.“ Później zmian już nie było.

Województwo płockie nie miało sejmików, kiedy je w r. 1495 przyłączono do Polski. Bezwątpienia jednak odrazu, jeszcze przed nadaniem prawa polskiego, utworzono tam osobny sejmik, na wzór polski. Zbiera się on niekiedy w Płocku (np. r. 1510), zwykle jednak, już wówczas,—a później stale—w Raciążu. Liczba posłów bywa początkowo niewielka; dwóch tylko wysyłało (r. 1504, 1510, 1511, 1512). Tyluż posłów daje temu województwu dekret z r. 1552. Było ich już wówczas trzech zapewne, tak jak i później przez czas dłuższy. Tę listę stale spotyka się w spisach z czasów Zygmunta Augusta ¹⁾. Spis z r. 1573 wymienia czterech; ale to tylko wyjątek lub błąd, w następnych spisach bowiem znowu po trzech posłów liczą (r. 1578, 1585, 1589). Tyluż posłów płockich wskazuje Zalasowski. W r. 1730, wyjątkowo, było ich dwóch ale już w r. 1722 — czterech; tyluż podają także następne znane spisy (r. 1729, 1730, 1732 i t. d.).

Województwo mazowieckie. Jak to już wyżej zaznaczono, w końcu XV i na początku XVI stulecia wchodzi w skład państwa polskiego (od r. 1495) ziemia wiska. Sejmik jej zbierał się w Wiznie posłów wysyłał dwóch (r. 1506, 1511), lub nawet jednego (r. 1504 1510). Niekiedy (np. w r. 1510) zwołuje król jeden tylko sejmik wspólny dla ziemi wiskiej i płockiej w Płocku; może wtedy to posłowie tylko wspólni byli wybierani? Nieraz bowiem w wykazach brak specjalnych posłów wiskich. Znikli, gdy drobna ta ziemia wróciła znowu pod władzę książąt mazowieckich (r. 1511).

Kiedy w r. 1529 przeprowadzono regulacyę stosunku prawno-państwowego Mazowsza do Korony, zwołują królowie przed sejmem sejmiki w ziemiach mazowieckich ²⁾; a było tych ziem dziesięć. Sejmiki zbierały się w głównych miastach, od których ziemie brały swoje nazwy, a więc w Czersku, Wiznie, Warszawie, Wyszogrodzie, Zakrocymiu, Ciechanowie, Liwie, Rożaniu, Łomży i Nurze. Posłowie wybrani, udawali się wszyscy na sejm. Zapewne od początku było ich po dwóch z ziemi, a więc razem dwudziestu.

¹⁾ Jedynie spis z roku 1564, podaje 7 posłów razem na województwo rawskie i płockie; zamiast, jakby wypadało ze zwyczaju — dziewięciu.

²⁾ Instytucyę sejmików wprowadzono tam jednak nieco wcześniej, zaraz w r. 1526, po objęciu tej ziemi przez Zygmunta I. Balzer: Sejm mazowiecki pod rządem koronnym str. 8.

Taką była napewno ich liczba za Zygmunta Augusta. Dekret z r. 1552 w stosunku do Mazowsza chciał przeprowadzić zmiany bardzo doniosłe, wprowadzić instytucję nową, w Polsce nieznaną, — pewnego rodzaju wybory pośrednie. Liczba posłów była za wielką i to bez żadnej przyczyny— „nulla de causa“, jak mówi dekret, — boć inne województwa są równe lub większe nawet, tak co do obszaru, jak i ludności, a żadne tylu posłów nie wybierało. Zarządza więc dekret, że sejmiki mają się zbierać w siedmiu ziemiach, które wylicza; brak tam ziem: rożańskiej, łomżyńskiej i nurskiej. Tak zapewne tłumaczyć należy ów brak, że chciano szlachtę ziem pomienionych przyłączyć do sejmików ziem innych, boć niepodobna przypuszczać, by chciano ziemie te pozbawić wogóle prawa wyboru posłów. Wybrani posłowie, w liczbie czternastu, mieli się zbierać w Warszawie (gdzie zresztą i poprzednio naprzód zwykle się zjeżdżali), i za wspólną zgodą wyznaczyć zpośród siebie siedmiu, a to tak, by w gronie tych siedmiu był jeden poseł z każdej ziemi. Ci posłowie wybrani mieli się dopiero, jako posłowie, udawać na sejm walny. Jak wogóle jednak cały dekret nie miał w praktyce żadnych skutków, tak też i ta reforma pozostała w sferze projektów. Już na następnym sejmie, w r. 1553, widzimy posłów z Mazowsza dwudziestu, po dwóch z ziemi. Stan ten pozostał i nadal. Wyjątkowo zdarzało się, że było ich nieco mniej, osiemnastu lub dziewiętnastu (r. 1564, 1565, 1566), raz nawet więcej, bo 21¹⁾ (z jednej ziemi trzech). Sejmikowała też każda ziemia dalej zosobna, „u siebie“.

Województwo ruskie obejmowało pięć ziem: lwowską, sanocką, przemyską, halicką i chełmską. Atoli ziemia chełmska stanowiła pierwotnie odrębną zupełnie ziemię; do województwa tego się nie zaliczała, a choć w XVI wieku jest już uważana za jego część składową, to przecież zaznacza silnie swoją odrębność. Przejawia się ona także i w kwestyi sejmików, które zbierają się w niej zupełnie oddzielnie. We właściwym województwie ruskiem, a więc w jego czterech ziemiach, sejmik przedelekcyjny zbierał się tylko jeden, i to już (w końcu wieku XV) prawie stale w Wiszni. Konstytucya z r. 1496 oznacza w tych ziemiach kilka sejmików: w Mościskach dla ziemi przemyskiej, w Wiszni dla lwowskiej, dla sanockiej w Sanoku, a dla halickiej w Trębowli. Nie przyjęło się to jednak. Praktyka odstępuje wprawdzie niekiedy od zasady jednego sejmiku, ale rzadko. Tak np. w 1526 sejmik miał się

¹⁾ Tak podaje dyaryusz sejmu 1562/3 r.; w spisie, w rachunkach sejmowych zawartym, wyliczono ich tylko 20, może dlatego, że ów poseł nadprogramowy nie dostawał strawnego ze skarbu państwa.

zebrać w Gródku, gdyż Wisznia spaliła się. To znowu zwoływano kilka sejmików, zamiast jednego, np. w r. 1536, kiedy ziemie miały obradować każda z osobna w miejscowościach, które zaznaczała konstytucya z r. 1496. Ale przecież, jako jedyne miejsce zebrań, zwykle spotyka się Wisznię. Dopiero sejm z r. 1563/4 ¹⁾ „za pilnym żądaniem posłów ziemie halickiej i zezwoleniem spolem rad, przez zagęszczenie i nasiadłość rycerstwa onych krajów i prze dalekość drogi niebezpiecznościom owych krajów folgując“, ustanowił drugi sejmik w Haliczu, a to, jak wskazują późniejsze konstytucye i praktyka ²⁾, jako sejmik przedsejmowy dla ziemi halickiej, t. j. dla powiatów: halickiego, kołomyjskiego i trębowskiego, Odtąd owe dwa sejmniki utrzymywały się, z tem atoli zastrzeżeniem, że posłowie, wybrani w Haliczu, mieli udawać się następnie do Wiszni (gdzie sejmik zbierał się o kilka dni później), by tam instrukcye swoje pogodzić.—Ziemia chełmska miała nadal swój osobny sejmik, który już w końcu XV wieku odbywał się zwykle w Chełmie, niekiedy zaś w Krasnymstawie (np. r. 1510, 1517 i t. d.), rzadziej w Hrubieszowie (np. r. 1536), gdzie go chciała umieścić konstytucya z r. 1496.

Jaka była pierwotna liczba posłów ruskich, nieda się stwierdzić dokładnie. Jedyne co do ziemi chełmskiej niema wątpliwości; w r. 1504 można napewno zaliczyć do niej jednego posła, ale *być może*, że i na tym sejmie miała ich dwóch, tak jak dwóch miała od r. 1505 stale. Co do właściwego województwa ruskiego, to na sejmie z r. 1504 dwaj posłowie wyraźnie oznaczeni byli jako ruscy, ale zdaje się, że było ich więcej. Kwity z r. 1505 wymieniają dwóch posłów przemyskich. Wszakże i następne spisy, o tyle już dokładniejsze, co do Rusi nie są dostateczne: w r. 1507 wyliczeni są trzej posłowie, których do tego województwa odnieść należy, (1 z ziemi lwowskiej, 2 z przemyskiej), w r. 1510 jeden, w r. 1511 czterej (dwaj lwowscy, dwaj przemyscy), w r. 1512 dwaj tylko (lwowski i przemyski). Spis posłów z drugiego sejmiku z r. 1512 wcale posłów ruskich nie wylicza. Niepodobna więc dojść, ilu ich było. To tylko pewna, że ich ilość wkrótce silnie wzrosła. Dekret z r. 1552 chce ich ograniczyć do pięciu, to jest po jednym na każdą ziemię (zaliczając w to i ziemię chełmską). Ale już w r. 1553 było ich dziesięciu, (nie licząc posłów chełmskich), t. j. po dwóch z ziemi lwowskiej, sanockiej i przemyskiej, czterech zaś

¹⁾ Vol. leg. II. 640.

²⁾ Vol. leg. II. 1016, III. 883. Autorowie: jak Chwałkowski i Zalasowski, błędnie podają, że każda ziemia miała osobny sejmik.

z ziemi halickiej, w ten sposób, że z powiatu halickiego było dwóch, dwóch zaś z innych powiatów tej ziemi (kołomyjskiego, śniatyńskiego i trębowelskiego). Na sejmie z r. 1562³ było ich razem 12-u; 12-u także na sejmie z r. 1563/4, a to tak, że sześciu oznaczono, jako posłów ruskich, sześciu zaś jako halickich. Niekiedy spotyka się ich mniej jeszcze, bo dziesięciu (r. 1564, z ziemią chełmską) lub jedenastu (r. 1578, bez chełmskich), ale już zwykle 12-tu, to jest po dwóch z ziemi lwowskiej, sanockiej i przemyskiej, sześciu zaś z ziemi halickiej, to jest po dwóch z powiatów: halickiego, kołomyjskiego i trębowelskiego (r. 1565, 1567, 1573, 1585, 1589 i t. d.). Każdy więc z dwóch sejmików ruskich wybierał po 6-u posłów. Odtąd Ruś cała, włączając w to i ziemię chełmską z osobnym sejmikiem, miała 14-tu posłów. Piętnastego dodała — dla ziemi lwowskiej — konwokacya z r. 1764¹⁾ „dla liczności w tejże ziemi lwowskiej i powiecie żydaczowskim urzędników i ziemian“.

Przy pierwszym rozbiórce kraju odpadły dwa sejmiki ruskie: halicki i wisznieński, znikli więc i ich posłowie. Pozostali odtąd na sejmie, jako posłowie ruscy, dwaj posłowie, wybierani przez sejmik chełmski.

Województwo bełskie miało sejmik przedsejmowy w Bełzie, choć w XVI wieku zjawia się on wyjątkowo niekiedy w Busku, jak to nawet przepisywała konstytucya z r. 1496. Według kwitów z lat 1504 i 1505, można mu przyznać napewno tylko jednego posła, ale być może, że miał już wtedy dwóch posłów. Tytuł bowiem podaje spis z r. 1511; w r. 1507 było ich nawet trzech. Inne spisy posłów bełskich nie wyliczają. Dwóch posłów daje temu sejmikowi dekret z r. 1552; już więc wtedy zapewne miał ich czterech, jak podają późniejsze spisy²⁾. Sejm koronacyjny z r. 1764³⁾ postanowił, „aby odtąd na następujące sejmy już nie czterech, ale pięciu posłów też województwo obierało.“ Przy pierwszym rozbiórce kraju odpadło województwo; zniknął też sejmik i posłowie.

Województwo podolskie miało sejmik w Kamieńcu. Tam go umieszcza i konstytucya z r. 1496, choć wogóle jakoś o tym sejmiku dość głucho w końcu XV i początkach XVI wieku. I posłów podolskich na sejmach nie widać; z najstarszych spisów jedynie spis sejmu (pierwszego) z r. 1512 wspomina o posle — jednym — kamienieckim. Widocznie, odległa od środka państwa, powoli się

¹⁾ Vol. leg. VII. 71.

²⁾ Wyjątkowo trzech w r. 1564 i 1566, w XVIII wieku niekiedy trzech, np. w r. 1718, ale np. w r. 1725 wyjątkowo pięciu.

³⁾ Vol. leg. VII. 363.

ta ziemia budziła do życia politycznego. Posłów dwóch nadaje jej dekret z r. 1552—ale już wówczas zapewne miało ich Podole czterech ¹⁾. Liczba ta wzrosła—zapewne w końcu XVII lub w początkach XVIII stulecia, w każdym razie przed rokiem 1720,—do sześciu ²⁾. Po zajęciu Kamieńca przez Turków (r. 1672) konstytucja z r. 1673 ³⁾ nakazała odprawianie tego sejmiku w Haliczu, ale z powodu zrujnowania miasta, przeniesiono sejmik podolski konstytucją z r. 1677 ⁴⁾ do Lwowa. Wrócił do Kamieńca sejmik po jego odzyskaniu, a więc po roku 1699. Daty dokładniejszej nie znamy ⁵⁾.

Województwa, o których przychodzi nam mówić, należały przed unią lubelską (r. 1569) do Litwy, sejmiki więc, jakie tam po unii z Polską istniały, opierały się na zasadach, jakie zaprowadzono w tych terytoryach już poprzednio, a zwłaszcza przez statut litewski drugi z r. 1566 ⁶⁾. A więc każdy powiat sądowy miał mieć swój sejmik i wybierać dwóch posłów. W praktyce inaczej się to nieco przedstawiało.

Województwo podlaskie składało się z trzech ziem, dość samostnych: mielnickiej, drohickiej i bielskiej. Gdzie się ich sejmiki odprawiały, próżnoby szukać wskazówek. Ani Chwałkowski, ani Zalasowski ⁷⁾ żadnych co do tego nie dają wiadomości, pomijając województwo podlaskie zupełnie. Dopiero Skrzetuski podaje, że ziemia bielska w Brańsku sejmikuje, dwie inne zaś u siebie, to znaczy oczywiście: drohicka w Drohiczynie, a mielnicka w Mielniku. Tu więc nie powiat sądowy, lecz pojęcie ziemi stało się podstawą sejmiku. Możemy przypuszczać, że rzeczywiście było tak oddawna, skoro w konstytucjach żadnych zmian co do siedzib sejmików podlaskich nie przeprowadzono. Widocznie też od początku sejmiki te wybierały po dwóch posłów, już bowiem spis z r. 1573 podaje ilość posłów tego województwa na sześciu; tak samo późniejsze spisy (r. 1578, 1585, 1589 i t. d.), jak również i późniejsze źródła aż do końca.

¹⁾ Wyjątkowo trzech w r. 1564.

²⁾ Tylu ma ich już według Zalasowskiego; spisy od r. 1720 stale podają sześciu.

³⁾ Vol. leg. V. 124. Już przed konstytucją król raz je tam zwołał uniwersałem.

⁴⁾ Vol. leg. V. 468.

⁵⁾ Zalasowski mówi jeszcze, że się odbywa w Haliczu.

⁶⁾ Rozdział III, artykuł 5, Archiwum komisji prawniczej t. VII. str. 45—6.

⁷⁾ Zalasowski nie podaje również liczby posłów podlaskich.

Województwo wołyńskie miało za czasów litewskich trzy sejmiki, z których po dwóch posłów wybierano: w Łucku, Włodzimierzu i Krzemieńcu ¹⁾. Ale już wtedy słychać życzenia, by jeden wspólny miało sejmik, na co się nawet W. Książę lit. na raz jeden zgodził. Kiedy wcielano ziemię wołyńską w r. 1569 do Polski, w akcie wcielenia ²⁾ zastrzeżono, że będą się te sejmiki odbywały w zwykłych miejscowościach, a więc w trzech, lecz posłowie mieli się następnie zjeżdżać do Włodzimierza. Konstytucya z r. 1576 ³⁾ zmieniła to: „sejmik, który przed wielkim sejmem zwykł bywać w tym województwie, aby zawsze jeden w Łucku bywał.“ Tam się też już ostał, choć posłów bezwątpienia wybierano wedle powiatów. Spis z r. 1573 wylicza ich czterech, ale zarówno spisy od r. 1578, jak instrukcye poselskie ⁴⁾, oraz inne źródła wykazują stale sześciu posłów, co odpowiada liczbie trzech powiatów.

Województwo braclawskie miało swój sejmik pierwotnie bezwątpienia w Winnicy. Ale już w r. 1653 razem z województwem kijowskim i czerniechowskim obraduje „według szczególnego prawa i uniwersałów J. K. M.“ w wołyńskim Włodzimierzu ⁵⁾, „ponieważ pomienione województwa in hostico zostają.“ Kiedy zaś znaczny obszar kraju pozostał w rękach Turków, Włodzimierz, chwilowe schronienie sejmiku braclawskiego, wyraźnie uznany został jako jego siedziba także i przez konstytucyę z r. 1659 ⁶⁾. Dopiero też po traktacie z r. 1699—nie wiemy dokładniej kiedy,—sejmik powrócił znowu do Winnicy. Początkowo liczba posłów nie jest pewną; spis z roku 1573 podaje czterech, późniejsze spisy czterech (1578 r.), pięciu (1585 r.), dwóch (1589 r.) — ale wraca wreszcie normalna liczba czterech posłów, którą poświadczają instrukcye sejmikowe z XVII wieku ⁷⁾. W początkach XVIII stulecia, od r. 1720, liczba ta podniosła się do sześciu ⁸⁾; taką i nadal zostaje, aż do reformy Sejmu Czteroletniego.

¹⁾ Z odpowiedzi W. Księcia na petita wołyńskie z r. 1567 (?). Archiwum kom. prawa t. VII. str. 358.

²⁾ Vol. leg. II. 758.

³⁾ Vol. leg. II. 927.

⁴⁾ Archiw j. w. t. I nr. 8 (r. 1607), 10, 11 i t. d.

⁵⁾ Archiw j. w. t. I. nr. 39 i 40.

⁶⁾ Vol. leg. VI 634.

⁷⁾ Archiw j. w. t. I. nr. 39 i 40 (r. 1653), II. nr. 2, 10, 19 i t. d. Tak jeszcze w r. 1688, tamże nr. 90. Dalsze lauda jeszcze nie wydane. Zalasowski błędnie podaje, że dwóch miało posłów to województwo.

⁸⁾ W r. 1718 było ich trzech, w r. 1722 pięciu, ale już według spisu z r. 1720, a następnie według spisów z 1729, 1730, 1734 i t. d., stale sześciu.

Województwo kijowskie. Przywilej wcielenia tej ziemi do Korony z r. 1569 ¹⁾ zachowuje sejmiki tak, jak były, zastrzega tylko, że posłowie mieli się następnie zjeżdżać razem do Kijowa. Atoli już najstarsze znane instrukcye sejmikowe stwierdzają ²⁾, że województwo to ma jeden tylko sejmik, w Żytomierzu. Od r. 1653 ³⁾ przeniósł się sejmik, z przyczyn wyżej już podanych, do Włodzimierza, gdzie go też ustaliła konstytucya z r. 1659 ⁴⁾; a kiedy się okazało, że nie prędko wrócą dawne stosunki, sejm z r. 1683 ⁵⁾ zatwierdził Włodzimierz, jako jego siedzibę, „póki insza nie zajdzie konstytucya“. Przed początkiem XVIII ⁶⁾ wieku nie wrócił już sejmik do Żytomierza. Posłów czterech podają spisy r. z 1573 i 1585; dwóch tylko spisy z lat 1578 i 1589. Instrukcye z XVII wieku stale jednak mówią o trzech posłach ⁷⁾, a jedynie w r. 1693 ⁸⁾ na sejm elekcyjny wysłano czterech posłów. Już jednak przed rokiem 1718 liczba ta wzrosła do sześciu ⁹⁾, i na tej wysokości odtąd się utrzymała.

Województwo czerniechowskie to ostatni nabytek Polski na wschodzie. Przy urządzaniu tej ziemi na sejmie z r. 1633 przepisano ¹⁰⁾ dla niej w ordynacyi jeden sejmik w Czerniechowie, posłów zaś dwóch; przy powtórnej jednak organizacyi tego księstwa w r. 1635 ¹¹⁾, kiedy je zamieniono na województwo, oznaczono liczbę posłów na czterech, po dwóch z obu powiatów, na które je podzielono: czerniechowskiego i nowogrodzkiego. Z tego województwa sejmik przeniósł się od r. 1653 ¹²⁾ do Włodzimierza, co zatwierdziła konstytucya z r. 1659 ¹³⁾. A choć pocieszała się czerniechowska szlachta ¹⁴⁾, że tam tylko „podczas żalosnego wygnania od dóbr i majątności... zjazdu i sejmiki“, odprawiać będzie, to

¹⁾ Vol. leg. II. 765.

²⁾ Archiw. j. w. t. I. nr. 12 (r. 1618), 35, 36.

³⁾ Tamże nr. 39, 40.

⁴⁾ Vol. leg. IV. 634.

⁵⁾ Vol. leg. V. 671.

⁶⁾ Do końca przynajmniej wieku XVII był we Włodzimierzu. Archiw. j. w. t. II. nr. 1, 3... 78, 97 (r. 1693).

⁷⁾ Archiw. j. w. t. I. nr. 12, 35, 39, 40; II. nr. 1, 3... 68 (r. 1676), 78 (r. 1682).

⁸⁾ Tamże nr. 97.

⁹⁾ Pięciu według spisów z r. 1720 i 1722, sześciu według spisów z r. 1718, 1730 i t. d.

¹⁰⁾ Vol. leg. III. 805.

¹¹⁾ Vol. leg. III. 865.

¹²⁾ Archiw. j. w. t. I. nr. 39, 40.

¹³⁾ Vol. leg. IV. 634.

¹⁴⁾ Archiw. j. w. t. I. nr. 41.

przecież Włodzimierz pozostał już odtąd ową siedzibą na całe XVII, a nawet i XVIII stulecie ¹⁾. Jak też określono w r. 1635, tak i nadal istotnie, zazwyczaj czterech posłów, wysyłała ta ziemia²⁾.

Prusy królewskie. Posłów do sejmu miały Prusy wysyłać—jak to już zaznaczono—dopiero od czasu przeprowadzenia ściślej-szego połączenia z Polską, w r. 1569 ³⁾. Z trzech województw, które tworzyły Prusy, zbierało się województwo chełmińskie w Kowalewie, a malborskie w Sztumie, skąd je „przez wzięcie na ten czas od nieprzyjaciela Sztumu“ przeniosła chwilowo konstytucya z r. 1635 do Kiszporku ⁴⁾. Ostatnie wreszcie województwo, pomorskie, zbierało się w Starogrodzie. Atoli w tem ostatniem województwie ważną zmianę wprowadził wojewoda, zwołując — bez żadnej uchwały specjalnej—zdaje się od r. 1603 ⁴⁾, sejmiki po powiatach, w ten sposób, że powiaty: tucholski, świecki, słuchowski, mirachowski i pucki obradowały każdy u siebie, a tczewski i gdański, zwykle jako powiat tczewski określane, wspólnie wybierały posłów swoich dopiero na sejmiku — a może raczej w czasie sejmiku — w Starogrodzie, gdzie zbierali się posłowie tego województwa, wybrani po powiatach jakby na sejmik główny województwa.

Posłowie, w ten sposób wybrani, zjeżdżali się na generał pruski, który odbywał się naprzemian—według dawnego zwyczaju—w Grudziądzu i Malborgu. Tu też układano instrukcyę, w którą wpisywano imiona wybranych posłów.

Prusy nie miały ściśle określonej liczby posłów, jak inne ziemie państwa. Początkowo jednak istniał pod tym względem zwyczaj dość jednostajny, zwłaszcza co do dwóch województw. Województwo chełmińskie wysyłało najczęściej trzech posłów, choć niekiedy czterech lub pięciu, rzadziej dwóch, malborskie najczę-

¹⁾ Tak jeszcze Skrzetuski.

²⁾ Stwierdzają to instrukcyje sejmikowe co do wieku XVII, Archiw. j. w. t. I. nr. 36, 39, 40, II. nr. 2, 10 i t. d. W początkach XVIII stulecia nieraz starają się wysyłać ich więcej: pięciu (r. 1732), nawet sześciu (r. 1729, 1730, 1733), ale powraca znowu liczba czterech posłów (r. 1738, 1740).

³⁾ Obok innych źródeł, główną podstawę tego wywodu stanowi zbiór laudów pruskich z lat 1599—1769, którego pełny egzemplarz posiada biblioteka ordynacyi książąt Czartoryskich w Krakowie: rękopisy nr. 975—980.

⁴⁾ Vol. leg. III. 880; były jeszcze w Kiszporku według Zalasowskiego.

⁵⁾ O tej zmianie co do sposobu obioru posłów ob. Lengnich: Jus publicum Prussiae Polonae, r. 1758, § 41, str. 70—71. Daty dokładnej nie podaje. Że się stało to poraz pierwszy w r. 1603, przypuszczam na tej podstawie, że od tego roku dopiero posłowie pomorscy podawani są według powiatów (ob. zbiór laudów pruskich).

ściej dwóch, nieraz zaś tylko jednego. Województwo pomorskie wysyłało ich więcej; odkąd zaś wyborów dokonywały powiaty, — zwykle po jednym z powiatu, z wyjątkiem tczewsko-gdańskiego, który często dwóch wysyłał. Ale były tam już wachania nieco większe; często z niektórych powiatów nie wykazywano posłów wcale, bez podania przyczyny.

W końcu rządów Władysława IV ilość posłów pruskich poczyna się zwiększać. Najmniej jeszcze i nadal wybierało ich województwo malborskie, choć przekraczało dawną liczbę dwóch posłów; w XVII stuleciu jednak ograniczało się zazwyczaj do liczby kilku posłów. Dopiero w końcu tego wieku, oraz w następnym wysyłało ich nawet po dwudziestu kilku. Województwo chełmińskie już za Jana Kazimierza wysyłało stale kilkunastu posłów, później zaś jeszcze więcej, tak że za Sobieskiego i Augusta II dochodziło nieraz do ilości olbrzymich: 28, 30, 32, 39, a nawet 43. Najwięcej do owego zwiększenia się liczby posłów swoich przyczyniało się województwo pomorskie, śląc od końca rządów Jana Kazimierza więcej niż po 30, 40 lub 50 posłów, a za Augusta II nawet 62 i 65-ciu. W stosunku do powiatów tego województwa, liczba posłów nie wzrastała równomiernie; najwięcej wysyłał ich zawsze powiat tczewski, bo około 20-tu i więcej nawet. Zwrócić tu jednak trzeba uwagę na to, że liczba powiatów (liczono ich sześć) przez jakiś czas wzrosła do siedmiu. Stało się to wskutek tego, że w r. 1637 ¹⁾ wróciły do Polski Limburg (Lauenburg) i Bytów, które przez długi szereg lat pozostawały, jako lenno polskie, w rękach książąt pomorskich, i dopiero po wygaśnięciu tej linii przyłączone zostały do Polski, a mianowicie do województwa pomorskiego, jako siódmy powiat. Wybierają one posłów na osobnym sejmiku a mianowicie, jak to wykazują instrukcye pruskie, od r. 1645. Było tych posłów zwykle dwóch, nieraz jeden tylko. W r. 1657 ziemie te zostały jednak nadane znowu w lenno elektorowi brandenburskiemu, Fryderykowi Wilhelmowi; odtąd zniknął osobny sejmik limbursko-bytowski, a wraz z nim i jego posłowie ²⁾.

Ogólna więc liczba posłów pruskich wynosi początkowo około 10-u, ale już od Jana Kazimierza przekracza liczbę 20-tu, wzrasta zaś jeszcze w wieku XVII powyżej 70-iu. W XVIII stuleciu dochodzi do liczb wprost monstrualnych: 105, 118, 136 ³⁾.

¹⁾ Lengnich, Prawo pospolite Królestwa Polskiego (wydanie Helcla) str. 19.

²⁾ Lengnich. tamże. Posłów powiaty te nie wybrały już na sejm r. 1655.

³⁾ Cyfry tu podawane, wzięte są ze zbioru laudów pruskich (rękopis Czartoryskich). Dokładny wykaz według tego źródła podaję w załączonej

Nie tylu jednak posłów udawalo się na sejmy; zwłaszcza odkąd zaczęto ich wybierać w coraz większej liczbie, wielu po-przestawalo na zaliczeniu ich do rzędu posłów, poczem pozostawali w domu ¹⁾. Przecież i tak nieraz na sejmach zjawialo się ich po kilkudziesięciu, na co się też skarżono ²⁾.

Reformę przeprowadzono jednak dopiero na konwokacyi 1764: „a że województwa ziem pruskich samem użyciem przy-właszczonem, bez żadnego fundamentu prawa, owszem *cum derogatione aequalitati activitatis* innych województw, które w liczbie wyznaczonej posłów swoich sejmować zwykły, wiele się podoba posłów na sejm wysyłają, która nadproporcyonalna tychże posłów liczba dała okazyją wielu niechcącym mieć zatłumione izby poselskiej starania, że generały pruskie tak często nie dochodzą i też województwa ziem pruskich rzadko na sejmach *active* przez posłów swoich znajdują się, przeto tak ich *activitati*, jako względem nich *aequalitati activitatis* wszystkich w Koronie i w W. Ks. Litewskiem województw *iuste consulendo*, odtąd z tychże województw pruskich, to jest chełmińskiego, malborskiego i pomorskiego, po dwóch posłów z każdego powiatu niniejszą konstytucją naznaczamy, których podług praw powszechnie w tej mierze od rzeczypospolitej postanowionych też województwa obierać i na sejmy posyłać mają“ ³⁾ Choć Prusy na konwokacyi nie były reprezentowane, nie mogły się przecież uskarżać, jakoby je pokrzywdzono co do liczby posłów Ale i wówczas jeszcze nie ustaliła się ona, a to z powodu nader chwiejnego w Polsce pojęcia powiatu, zwłaszcza, że i konstytucya nie orzekała, jakie powiaty ma na myśli. Jedynie województwo malborskie wysyłało stale na następne sejmy z lat 1764 (sejm koronacyjny), 1766 i 1768 po dwóch posłów z czterech powiatów:

tabeli, uzupełniając go liczbami z ogólnych spisów posłów z lat 1578, 1585, 1589. (W r. 1573 spis posłów pruskich nie podaje). Niektóre liczby, niezgodne zwykle z wiadomościami instrukcyi, przytacza Lengnich: Jus publicum Prussiae Polonae § 71, str. 125, a mianowicie z r. 1640: 13, r. 1648: 38, r. 1681: 53, z r. 1690: 74, z r. 1699: 105, z r. 1730: 118, z r. 1735: 71. Nie wiem, skąd wziął te liczby; oczywiście liczby instrukcyi, jako autentyczne, mają pierwszeństwo

¹⁾ Miało być według Lengnicha (j. w. § 71 str. 127) na sejmie r. 1648: 7 (2+2+3), r. 1652: 6 (2+2+2), r. 1668: 12, r. 1676: 10, r. 1678: 7. ale z województwa chełmińskiego w r. 1654: 12; według Hartknocha: De republica polonica str. 689, w r. 1685 przybyło przeszło 70 posłów.

²⁾ Na sejmie r. 1654 twierdzono, że wystarczy czterech posłów. Lengnich j. w. str. 127. Por. także Hartknoch j. w.

³⁾ Vol. leg. VII. 8.

sztumskiego, krzyżborskiego, elbląskiego i malborskiego, a więc razem ośmiu. Województwo pomorskie jednak, już w r. 1764 wysłało posłów nie z 6-iu powiatów, ile ich zwykle liczono, lecz z ośmiu, t. j. prócz dawnych: z gdańskiego i nowskiego ¹⁾, a więc — po dwóch z powiatu — razem 16-tu. Liczba ta powiększa się w r. 1766 i 1768 do 20-tu, gdyż przybyły jeszcze dwa nowe powiaty: kościeszyński i skarszewski. Województwo chełmińskie wreszcie, w latach 1764 i 1766 wybrało po 14-tu posłów z powiatów: chełmińskiego, toruńskiego, grudziądzkiego, radzimskiego, kowalewskiego, brodnickiego i nowomiejskiego; w r. 1768 atoli dodało jeszcze po dwóch posłów z powiatów: gołubskiego i łaszyńskiego, t. j. razem 18-tu. Było więc razem wszystkich posłów pruskich na sejmie koronacyjnym z r. 1764: 38, na sejmie z r. 1766 42, a na sejmie z r. 1768 najwięcej, bo 46.

Pierwszy rozbiór pozbawił Polskę całych Prus królewskich, z wyjątkiem miast: Gdańska i Poznania—pozbawił przeto i izbę poselską posłów pruskich.

Wykaz posłów z Prus Królewskich, wysłanych przez generał pruski.

Sejm z roku	Prusy	Województwo chełmińskie	Województwo malborskie	Województwo pomorskie	Powiaty wojewódz- twa pomorskiego						UWAGI
					tczewski	świecki	tucholski	śluchowski	mirachowski	pucki	
1578	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	
1585	8	2	1	5	—	—	—	—	—	—	
1589	11	3	1	7	—	—	—	—	—	—	
1600	7	3	2	2	—	—	—	—	—	—	
1601	9	3	2	4	—	—	—	—	—	—	
1603	11	3	2	6	1	1	1	1	1	1	
1605	11	4	2	5	—	—	—	—	—	—	
1606	11	3	2	6	—	—	—	—	—	—	
1607	11	5	2	4	—	—	—	—	—	—	
1609	8	3	2	3	—	—	—	—	—	—	
1613	8	3	2	3	2 a)	1	—	—	—	—	a) wraz z pow. starogrodzkim
1615	10	3	2	5	2 a)	1	1	1	—	—	a) „ „ gdańskim
1616	11	3	2	6	2 a)	1	1	1	1	—	a) „ „ „
1618	11	3	2	6	2 a)	1	1	1	1	—	a) „ „ „
1619	9	3	2	4	2 a)	1	1	—	—	—	a) „ „ „
1621	12	3	2	7	2 a)	1	1	1	1	1	a) „ „ „

¹⁾ Który już raz osobnych swoich posłów wybrał w r. 1733.

Sejm z roku	Prusy	Województwo pomorskie			Powiaty województwa pomorskiego						UWAGI
		Województwo chełmińskie	Województwo malborskie	Województwo pomorskie	tczewski	świecki	tucholski	śluchowski	mirachowski	pucki	
1624	8	3	2	3	2a)	1	—	—	—	—	a) wraz z pow. gdańskimj
1626	11	3	2	6	1	1	1	2	—	1	
1627	11	3	—	8	2	1	1	1	1	2	
1628	8	2	—	6	1	1	1	1	1	1	
1628	8	4	—	4	—	1	1	2	—	—	
1630	8	3	1	4	2	1	—	—	—	1	
1632	8	2	1	5	—	2	1	1	—	1	
1632	9	4	1	4	1	2	—	1	—	—	
1632	7	4	—	3	2	—	—	—	1	—	
1634	9	3	2	4	2	—	—	—	1	1	
1635	14	3	2	9	3	—	1	1	2	2	
1635	9	3	1	5	2	1	—	1	—	1	
1636	10	3	2	5	1	1	2	1	—	—	
1638	12	3	2	7	4	—	1	1	—	1	
1642	17	4	4	9	3	1	—	2	1	2	
1645	24	6	2	16	3	2	2	3	2	2	p. limburski: 2
1646	21	4	2	15	4	2	2	2	1	2	p. limburski i bytowski: 2
1647	17	5	2	10	3	1	1	2	2	—	" "
1650	24	7	4	13	6	2	1	2	1	—	" "
1652	27	5	3	19	8	3	2	2	—	2	" "
1652	22	7	6	9	5	—	1	1	—	—	" "
1653	20	5	3	12	9	1	1	1	—	—	" "
1654	35	12	6	17	6	3	1	3	1	1	" "
1654	26	6	6	14	6	2	2	2	—	—	" "
1655	12	4	2	6	2	2	1	1	—	—	
1658	21	4	2	15	4	4	1	2	1	3	
1661	22	5	3	14	5	1	2	3	1	2	
1662	21	6	5	10	4	2	1	1	1	1	
1664	42	13	6	23	13	4	1	2	2	1	
1665	28	11	4	13	4	3	2	2	—	2	
1666	36	13	6	17	5	—	1	3	4	4	
1666	41	13	7	21	9	5	2	2	2	1	
1667	33	12	7	14	7a)	2	—	—	2	3	a) z p. gdańskim i nowskim
1668	54	9	9	36	18	6	4	2	2	4	
1668	62	17	9	36	19	8	1	2	2	4	
1668	53	6	6	41	29	4	1	2	2	3	
1669	72	19	10	43	14	7	4	5	7	6	
1670	77	25	12	40	11	8	6	4	5	6	
1672	60	15	4	41	20	3	3	4	3	8	
1674	39	12	6	21	9	5	3	—	—	4	
1676	75	19	6	50	14	12	5	3	6	10	
1677	40	13	7	20	8	2	2	1	2	5	
1678	29	11	2	16	8	3	3	1	1	—	
1681	63	21	3	39	22	5	5	2	1	4	
1683	50	17	4	29	12	6	4	1	3	3	
1685	73	23	3	47	22	6	6	1	7	5	
1690	72	28	7	37	19	10	5	—	1	2	
1696	98	30	24	44	8	8	3	5	11	9	
1699	105	43	16	46	13	13	7	7	4	2	
1712	46	13	7	26	—	—	—	—	—	—	
1730	118	32	24	62	21	29	2	4	4	2	
1733	136	39	21	76	28	8	5	6	8	10	p. nowski: 11
1734	17	7	5	5	—	—	—	—	—	—	

Sejm z roku	Prusy	Województwo chełmińskie	Województwo malborskie	Województwo pomorskie	Powiaty wojewódz- twa pomorskiego						UWAGI
					tezewski	świecki	tucholski	stuchowski	mirachowski	pucki	
1735	59	17	10	32	—	—	—	—	—	—	
1764	38	14	8	16	2	2	2	2	2	2	powiat gdański: 2 nowski: 2
1766	42	14	8	20	2	2	2	2	2	2	powiat gdański: 2 nowski: 2 kościelny: 2 skarszewski: 2
1768	46	18	8	20	2	2	2	2	2	2	też same powiaty po 2

Ł i t w a.

Wiadomości o sejmikach i ilości posłów z tej części państwa są znacznie skąpsze, to też niejedna kwestya musi tu pozostać niejasną. Statut litewski drugi z r. 1566 w rozdziale II ¹⁾ poświęcił kwestyi sejmików — jak to już wspominaliśmy — osobny artykuł piąty. Posłów miano wybierać od każdego sądu ziemskiego, ile ich w danym powiecie będzie, po dwie osoby; tak mówi polskie tłumaczenie, nie zupełnie dokładnie. Rozumieć to należało, jak wynika z tekstu łacińskiego ²⁾, tak, że ilość posłów z województwa wynosić winna dwa razy tylu, ile ma ono powiatów sądowych, że więc każdy powiat sądowy wysyła dwóch posłów. Tak też zasadę tę stwierdził następnie ogólnie i statut trzeci, już tylko dla Litwy właściwej (bez ziem przyłączonych tymczasem wskutek unii do Polski) w r. 1588 wydany: „mają obrać posłów swoich, to jest od każdego sądu ziemskiego, o ile ich w tem województwie będzie, po dwie osoby“ (rozdział III artykuł 6). Rzeczywiście praktyka późniejsza stosowała się ściśle do tego przepisu; czy jednak i wcześniej, zaraz po unii Litwy z Polską, a więc po zaliczeniu posłów litewskich do ogólnego sejmu także tak było?—zdaje się, że nie, że dopiero praktyka wyrobiła owe stosunki dokładniej. Tej praktyki jednak nie znamy. Ze spisów posłów jeden tylko spis z r.

¹⁾ Archiwum komisji prawniczej t. VII str. 45/6.

²⁾ Tamże: nuncios electuri ex singulis municipiis. quotquot in singulis palatinatibus fuerint tribunalia iudiciaria. binos, qui ad generalia comitia mitantur.

1573 także i Litwy dotyczy, gdy inne wyłącznie Koronę mają na oku. Co do miejsc, w których się sejmiki zbierały, istnieją również znaczne wątpliwości; poznamy te miejscowości, w których zbierały się sejmiki województw, zresztą nie wszystkich, dopiero z zarządzeń chwilowych konstytucyi z r. 1659 ¹⁾. Pierwotnych siedzib sejmików domyślać się raczej możemy z tego stanu, jaki później znowu powrócił, kiedy zniknęła potrzeba tych zarządzeń, oraz z ogólnej normy, że główne miasto powiatu, od którego brał on swą nazwę, bywało jednocześnie na Litwie z zasady — z bardzo nielicznymi wyjątkami — także i sejmiku siedzibą. Ordynacya, którą miano wydać co do tej kwestyi, zapowiedziana przez drugi statut litewski, nie jest znana. Źródła, dotyczące Litwy, zarówno metryka, jak i rachunki sejmowe, które częściowo przynajmniej możeby pozwoliły uzupełnić te luki, nie były dla mnie dostępne. A nie uzupełniają ich instrukcye sejmików poselskich z Litwy, których dotąd jeszcze wcale, nawet częściowo, drukiem nie ogłoszono. Stąd więc zamieszczone powyżej uwagi będą wymagały uzupełnienia i poprawy przez badania dodatkowe.

Województwo wileńskie. Spis z r. 1573 podaje tylko czterech posłów; później było ich dziesięciu z pięciu powiatów. Konstytucya z roku 1659: „żeby dalszej waryacyi i trudności in publicis negotiis nie było“, dla odprawowania sejmików przed sejmami wyznaczyła — regulując z powodu zajęcia kraju przez nieprzyjaciela kwestyę siedziby sejmików dla szeregu województw litewskich — sejmiki powiatu wileńskiego w Kamieńcu litewskim, oszmiańskiego w Grodnie, lidzkiego w Wasiliszkach, braclawskiego w Szatach; nie wspomniała nic o wilkomierskim powiecie, gdzie widocznie nie było potrzeba zmiany. Zastrzegła jednak konstytucya, że: „jeżeli też wcześniej przed sejmem przyszłym pomienione województwa i powiaty ab hostilitate uwolnione będą, tedy antiquum usum w tej mierze servabunt cancellarye nasze“, t. j. do stałych miejscowości je zwołają. Ale jeszcze konstytucya z r. 1661 ²⁾ w owych nowo oznaczonych miejscowościach każe odprawiać sejmiki. Wróciły

¹⁾ Vol. leg., IV. 677. Na tę konstytucyę powołują się często poniżej. Gdzie nie podaję bliższych wiadomości o siedzibie sejmiku, to znaczy, że już następnie, conajpóźniej przed r. 1667, sejmiki wróciły do swoich siedzib. Wynika to z wykazu miejscowości, do których zwołują sejmiki relacyjne konstytucye z lat 1661, 1662 i 1667. Vol leg. IV. 823—828, 907—911, 1010—1015.

²⁾ Vol. leg. IV 812; choć sejmiki relacyjne: oszmiański już w Oszmianie, a wileński w Wilnie naznacza; tamże 823.

jednak wkrótce później ¹⁾ — z ustaniem przyczyny — do swoich siedzib pierwotnych. Odtąd obradują znowu „u siebie“, t.j. każdy powiat w głównem mieście, od którego brał nazwę, a więc w Wilnie, w Oszmianie, w Lidzie, w Wilkomierzu i w Brasławiu.

Województwo trockie miało cztery powiaty: trocki, grodzieński, kowieński i upicki, które sejmikowały u siebie (Troki, Grodno, Kowno, Upita); ale powiat upicki sejmikował jednak niekiedy także i w Poniewieżu. W r. 1659 wyznaczono sejmik dla powiatów: trockiego w Siemnie, kowieńskiego w Gielniach, oczywiście tylko czasowo ²⁾. Posłów w r. 1573 było podobno sześciu, zwykle ośmiu, po dwóch z powiatu.

Województwo smoleńskie miało dwa powiaty: smoleński i starodubski, a więc posłów czterech. Tak jest już w r. 1573. Obradowały zapewne „u siebie“. W r. 1659 wyznaczono im, jako siedziby sejmików: dla powiatu smoleńskiego Grodno, a Wierzbolów dla starodubskiego. Ale konstytucya z roku 1667 ³⁾ — zanim, jak widać, wróciły do swoich dawnych miejscowości, wyznaczyła dla obu sejmików, jako siedzibę, zamek wileński ⁴⁾ „dla expirowania terminu doczesnego pokoju, z Moskwą zawartego, pod który czas sejmiki nie mogą być na zwyczajnych miejscach odprawowane.“ Atoli owa tymczasowa siedziba tych sejmików odtąd już stała dla nich pozostała.

Województwo połockie nie było podzielone na powiaty. Posłów wybiera stale dwóch. Sejmik w Połocku, a od r. 1659 — w Kobryniu, lub—zdaje się—w Miadzielach ⁵⁾.

Województwo nowogrodzkie. Powiaty trzy: nowogrodzki, słonimski, wołkowyski. Sejmikowały „u siebie“ (Nowogród, Słonim, Wołkowiska). Posłów, według spisu z r. 1573, pięciu; z zasady sześciu.

Województwo witebskie miało dwa powiaty: witebski i orszański, które sejmikowały „u siebie“ (Witebsk, Orsza), a według konsty-

¹⁾ Tak już postanawia konstytucya z r. 1662 co do wszystkich sejmików relacyjnych. Vol. leg. IV. 907.

²⁾ Nie wiemy bliżej, kiedy wróciły do swoich miejscowości; konstytucye z 1661 i 1662 r., a nawet 1667 (Vol. leg. IV, 824, 907, 1011), nie wspominają, gdzie się zbiorą sejmiki relacyjne.

³⁾ Vol. leg. IV. 1001.

⁴⁾ Relacyjny smoleński w r. 1662 w Słonimie, starodubski już w roku 1661 w Wilnie, z dodatkiem, że tam stale mają się odbywać. Vol. leg. IV 908, 825.

⁵⁾ O Kobryniu mówi tylko konstytucya z r. 1659; w Miadzielach przy najmniej relacyjne z r. 1661 i 1662. Vol. leg. IV. 826, 909.

tucy z r. 1659 (chwilowo) pierwszy w Bezdzieżu ¹⁾, drugi w Mińsku, a względnie — „in casu hostilitatis“ — w Słonimie. Powiat witebski odpadł przy pierwszym rozbiore kraju; sejmik powiatu orszańskiego przeniosła konstytucya z r. 1775 do Chołopienic ²⁾, „ponieważ miasto nasze Orsza... granicą rosyjską od państw rzeczypospolitej oddzielone zostało“. Spis z r. 1573 wymienia jednego posła. Zwykle było ich czterech; po pierwszym rozbiore, gdy odpadł sejmik witebski,—tylko dwóch.

Województwo brzesko-litewskie. Powiaty dwa: brzeski i piński, sejmikujące w stolicach swoich (Brześć litewski, Pińsk). Posłów w r. 1575 było dwóch; później z powiatu po dwóch, a więc razem—czterech.

Województwo mścisławskie tworzyło jeden powiat, obradujący w Mścisławiu, a po r. 1659 przez jakiś czas w Krynkach ³⁾. Posłów spis z r. 1573 wylicza czterech; stale było ich tylko dwóch. Przy pierwszym rozbiore odpadło województwo do Rosyi, zniknął więc sejmik wraz z posłami.

Województwo mińskie miało trzy powiaty: miński, mozyrski i rzeczycki, które obradowały w Mińsku, Mozyrze i Rohaczewie. Konstytucya z roku 1659 wyznaczyła czasowo, zamiast Mozyra, jako miejsce zebrań Kobryń (ale potem były niem Lachonice, zaś zamiast Rochaczewa Kiejdany, a od roku 1661 Nieśwież⁴⁾). Posłów było według spisu z r. 1573—trzech, stale—sześciu. Po pierwszym rozbiore taka tylko nastąpiła zmiana, że ponieważ Rochaczew zajęła Rosya, sejmik przeniósł się do Bobrujska, gdzie mu też siedzibę wyznaczyła konstytucya z r. 1775 ⁵⁾. Liczba posłów ostała się jednak nadal.

Ziemia żmudzka obradowała w Rosieniach, na jedynym swoim sejmiku. Zarówno według spisu z r. 1573 jak i według późniejszych wiadomości, dwóch tylko stamtąd wysyłano posłów. Dopiero sejm koronacyjny z r. 1764 ⁶⁾ dodał jednego, a konstytucya z r. 1775 ⁷⁾ trzech jeszcze, tak, że odtąd było ich sześciu.

¹⁾ Ale relacyjny 1662 r. w Słonimie. Vol. leg. IV. 909.

²⁾ Vol. leg. VIII. 618.

³⁾ Tam również i relacyjne 1661 i 1662 r. IV. 827, 910.

⁴⁾ W r. 1661 sejmik relacyjny mozyrski odbył się już nie w Kobryniu, lecz w Lachowicach. bo „do Kobrynia distantia loci“, w r. 1662 tam również sejmik electionis. Vol. leg. IV. 828, 910. Co do rzeczywistego powiatu, por. tamże.

⁵⁾ Vol. leg. VIII. 618.

⁶⁾ „ „ VII. 411.

⁷⁾ „ „ VIII. 941.

Inflanty.

Jak już wspomniano poprzednio, Inflanty do roku 1598, choć z Polską złączone, tworzyły przecież właściwe państwo, miały też swoje odrębne instytucje prawne. Dopiero ordynacya sejmu z r. 1598 ¹⁾ ściślejszy z Polską przeprowadziła związek. Urządzono też wówczas i kwestyę sejmików: „sejmiki według starego zwyczaju tamtej ziemi składane i obchodzone być mają: to jest jeden tylko sejmik w Kiesi my i potomkowie nasi za iaką rzeczypospolitej potrzebą, albo przed walnym sejmem koronnym składać mamy.“ Sejmik ten w Kiesi, czyli Wendzie, miał wysyłać posłów według tej ordynacyi: „po dwu z każdego narodu“, t. j. z Polaków, Litwinów i z właściwych Inflantczyków. Konstytucya z roku 1659 ²⁾ przeniosła i ten sejmik czasowo, do Dziewałtowa. Ale i tu nie pozostał on długo. Już od roku 1661 konstytucya ³⁾ przeniosła go do Pozwola, aż wreszcie sejm z r. 1673 ⁴⁾ kwestyę tę ostatecznie ustalił: „ponieważ tempore hostilitatis prowincyi inflanckiej sejmiki na różnych odprawowały się miejscach, a potem przez deklaracye poselskie do Posfola przeniesione były, skąd różne tamecznej prowincyi obywatelom intersecuta inconvenientia; przeto autoritate praesentis conventus miejsce sejmikom i zjazdom publicznym w Dynemborku naznaczamy i ad locum territorii ante hostilitatem solitum reinducimus.“ I tam też odtąd już pozostały sejmiki, jak i liczba ich posłów (sześciu). Jeszcze konfederacya generalna z r. 1674 ⁵⁾ powtarzała przepis o wyborze: „aby według dawnego prawa ordinationis Inflanck i zwyczajów posłów swoich, to iest z Korony dwóch, z W. X. Litew. dwóch, a z Inflanck dwóch, z każdej prowincyi mere urodzonych tejsze prowincyi obywatelów obierali na sejmikach w Dynemburgu.“ Przy pierwszym rozbiórce odpadły Inflanty, tak, że z nich tylko niewielka została łączka. Na tej to łączce zbierał się odtąd sejmik inflancki, zaznaczając w ten sposób swoją łączność z tą ziemią. Zazwyczaj ⁶⁾ jednak nie obierał on posłów; układał tylko instrukcyę, a na posłów zostawiał w niej „okienko“, które król wypełniał, swoich wpisując ludzi—w liczbie sześciu, jak dawniej.

¹⁾ Vol. leg. II. 1474.

²⁾ „ „ IV. 677.

³⁾ „ „ IV. 828.

⁴⁾ „ „ V. 155.

⁵⁾ „ „ V. 232.

⁶⁾ Ale na sejm czteroletni przecież wybrał posłów. Kalinka, Sejm czteroletni.

IV.

Reformy sejmu czteroletniego.—Postanowienia sejmu grodzieńskiego z r. 1793.—Zakończenie.

Pod sam koniec bytu Rzeczypospolitej miało przyjść do dwukrotnej reformy składu sejmu polskiego. Choć to tylko teoretyczne były postanowienia, choć w życie nie weszły, przecież pomijać ich niepodobna, ze względu na to, by dopełnić całości kształtu wiadomości o tej kwestyi, oraz by móc ocenić charakter i wartość owych reform. Mówię o postanowieniach Sejmu Czteroletniego i ostatniego, smutnej pamięci, grodzieńskiego.

Sejm Czteroletni dążył do reformy, coraz ją szerzej, coraz głębiej pojmował. A kiedy ostatecznie rzucił podwaliny pod tę budowlę, którą wznieść usiłował, w konstytucyi trzeciego maja, w szeregu konstytucyi starał się usilnie stworzyć nowy ustrój władz odradzającego się państwa. Wśród tych uchwał nie mogło brnąć przepisów o tej instytucyi, która w Polsce górowała ponad tronem — o sejmie. Są to akty, może jedne z najlepszych, jakie sejm wyłonił. Oczywiście musiały się tam znaleźć i normy o składzie sejmów.

Konstytucya Trzeciego Maja 1791 r. zawarła w artykule VI główne, podstawowe przepisy o organizacji sejmu. Uzupełniały jej postanowienia konstytucye: p. t. „Sejmiki“, uchwalona wcześniej już, bo dnia 24 marca, oblatowana później znacznie, bo dopiero dnia 28 maja ²⁾), „Sejmy“, uchwalona 12 i 16 maja, a oblatowana razem z konstytucyą poprzednią ³⁾), wreszcie konstytucya p. t.: „Rozkład województw ziem i powiatów z oznaczeniem miast a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików w prowincjach koronnych i W. X. Litewskiego“, oblatowana d. 2 listopada tegoż roku 1791 ⁴⁾).

O składzie sejmu stanowiła konstytucya krótko: „komplet sejmu składać się będzie z liczby osób niższym prawem opisanej, tak w izbie poselskiej, jako i w izbie senatorskiej.“ Trzeba więc sięgnąć po objaśnienie tej kwestyi do ustaw uzupełniających.

Co się tyczy senatu, to zachowano go, a zachowano w tej formie, w jakiej się wyrobił. Wyraźnie żadna z ustaw nie mówi, jaki jest skład senatu. Ustawa o sejmie odróżnia jedynie senatorów

¹⁾ Vol. leg. IX. str. 222.

²⁾ „ „ IX. str. 233 i nast.

³⁾ „ „ IX. str. 250 i n.

⁴⁾ „ „ IX. str. 326 i n.

i ministrów¹⁾ Co przez tych ostatnich należało rozumieć, nie ulega wątpliwości. Co do „senatorów“, to wobec wyróżnienia senatorów świeckich—oczywiście w przeciwstawieniu do duchownych, których ustawa wyraźnie nie wymienia—i braku wszelkich śladów jakichkolwiek zmian co do kategorii osób, przypuszczać należy, że w senacie pozostać mieli ci, którzy dotąd tam zasiadali, t. j. biskupi, jako senatorowie duchowni, a jako senatorowie świeccy: wojewodowie i kasztelanowie. Iluż miał mieć członków senat? O jednych grupach nie wspominają wcale konstytucye, a co do innych zamierzone były zmiany, które jednak nie zostały przeprowadzone. Biskupów oczywiście sejm ani ująć ani dodać nie mógł z mocy swej władzy, bo wykraczało to poza jego kompetencyę. A więc miało ich tylu zostać, ilu było poprzednio — zatem czternastu O senatorach świeckich, a więc o wojewodach i kasztelanach, postanawia ustawa o sejmach, że ich „liczbę... do połowy uchwalonych na niniejszym sejmie posłów w proporcji równej każdej prowincyi“ porówna. A że posłów miało być dla każdej z trzech prowincyi—Mało i Wielkopolski oraz Litwy po 68, więc senatorów po 34, t. j. razem 102; ponieważ było ich 125, przeto przewiduje ustawa ograniczenie ich liczby o 23-ch. O ministrach nic ustawa nie mówi. Pozostawało zatem 16. Wprawdzie w r. 1790 uchwalono w zasadzie zmniejszenie liczby ministerstw²⁾: atoli teoretycznej tej ustawy wcale wtedy nie wspomniano. Za to w styczniu r. 1792³⁾ zniesiono urzędy hetmanów polnych, tak, że wskutek tego liczba ministrów byłaby się rzeczywiście zmniejszyła o dwóch. Razem tedy senat byłby miał wedle tych postanowień 132 członków a nawet tylko 130, jeżeli się uwzględni późniejsze—nieprzewidziane przez te ustawy zasadnicze — zniesienie urzędu hetmanów polnych. Zwrócić jednak trzeba uwagę na to, że ilość głosów w senacie liczbie tej nie byłaby odpowiadała, gdyż ministrowie bądź wcale (ci, którzy zasiadali w straży), bądź w niektórych sprawach (inni) głosować nie mogli, zaś do głosów senatorów zaliczał się głos—względnie dwa głosy—króla, który właściwie, wskutek tych uchwał, stawał się jakby jednym z senatorów.

Jaśniej i dokładniej uregulowano kwestyę składu izby poselskiej. Stało się to dopiero w konstytucyi o „rozkładzie województw,

¹⁾ Vol. leg. IX. str. 251, art. IV. 1 i 2.

²⁾ „ „ IX. str. 182: My król, za zgodą skonfederowanych rzeczypospolitej stanów, liczbę ministerystw zmniejszoną mieć chcemy. Oblata z d. 20 września 1790 r.

³⁾ Ustawa oblatowana 30 stycznia 1792 r. Vol. leg. IX. str. 403.

ziem i powiatów“, gdyż poprzednie ustawy, t. j. o sejmach i sejmikach, nie zawierały, prócz postanowień ogólnych, żadnych dokładniejszych postanowień o liczbie posłów, ani o sejmikach. Gdy liczbę senatu starano się zmniejszyć, liczbę posłów powiększono — mianowicie tak, by każda z trzech prowincyi miała po 68 posłów. Najmniej oddziałało to na Wielkopolskę. Wszystkie województwa, czy ziemie, pozostały przy dotychczasowej liczbie posłów, z wyjątkiem województwa płockiego, dla którego liczbę tę powiększono do sześciu. Więcej zmieniło się w Małopolsce. Większym województwom powiększono liczbę posłów do ośmiu — tyłu poprzednio miało tylko województwo krakowskie — a mianowicie sandomierskiemu (dawniej 7), kijowskiemu, wołyńskiemu, podolskiemu i bracławskiemu (dawniej miały po sześciu); nadto dano dwóch posłów województwu bełskiemu, nowo organizując go (przy pierwszym rozbiornie prawie całe odpadło). Inne ziemie pozostały przy poprzedniej ilości posłów. Kiedy więc Wielkopolska zyskała tylko 2 posłów więcej, przybyło ich w Małopolsce 11. Na Litwie powiększono liczbę województwu: wileńskiemu z 10 na 14, trockiemu z 8 na 12, nowogrodzkiemu z 6 na 8, brzesko-litewskiemu z 4 na 8, oraz dodano 2 posłów dla exulantów smoleńskich, którzy sejmiku od rozbioru nie posiadali. Zmniejszono za to o 2 (z 6 na 4) liczbę posłów inflanckich. A więc przy „liczbie“ swoich posłów pozostały tylko województwa: połockie i mińskie, oraz ziemia żmudzka. Przybyło Litwie posłów 14.

Obok tej zmiany w liczbie posłów, przeprowadził sejm ważną zmianę co do okręgów sejmikowych. Uregulowano tę kwestyę w sposób taki, w jaki poprzednio już przeprowadzona ona była na Litwie, a mianowicie, że okręgiem wyborczym miał być powiat, a z powiatu miano wybierać dwóch posłów. Była to więc zmiana wcale znaczna; liczba powiatów wzrosła, a wraz z nimi wzrosła i liczba sejmików do 34-ech z każdej prowincyi. Razem więc miało ich być 102. Ażeby ów nowy podział przeprowadzić, trzeba było odpowiednich przepisów. Zawiera je też ustawa w „rozkładzie“, która podaje przepisy dokładne, jakie w każdym województwie mają być powiaty, oraz gdzie się w nich mają zbierać sejmiki.

Takie były reformy odnośnie do posłów szlacheckich. Co do miast, to wprowadzić nie przyznano im wprost posłów, lecz dano w ustawie o urządzeniu wewnętrznem miast z czerwca 1791 ¹⁾ plenipotentów, którzy podobny mieli charakter. W sejmie miało

¹⁾ Uchwalona 24 i 27 czerwca, oblatowana 30 czerwca. Vol. leg. IX. str 292.

ich zasiadać 21, t. j. po 7 z prowincyi, wybieranych pośrednio po jednym przez zgromadzenia wydziałowe. Po siedem takich zgromadzeń liczyła każda prowincya. A zgromadzenia te były zebra-
niami prawyborców, wyznaczonych przez zgromadzenia ogólne miast, a w większych miastach przez zgromadzenia cyrkularne (po cyrkulach, na które miasta podzielono). Wyznaczenie zgromadzeń wydziałowych, oraz wskazanie, które miasta do jakiego wydziału należą, przeprowadziła już poprzednio ustawa z dnia 18 kwietnia 1791 r. ¹⁾ Powiększono jednak w czerwcu 1791 r. liczbę wydziałów do ośmiu na każdą prowincyę, a więc i liczbę plenipotentów do 24 ²⁾. Jak już zaznaczono, ustawy te wszystkie, o ile zawierały postanowienia, sejmu się dotyczące, pozostały niewykonane. Jedynie tylko o tyle miały skutek, że po otwarciu sesyi sejmowej we wrześniu 1791 r. zjawili się na niej plenipotenci miast. Zresztą jednak żaden sejm nie zebrał się wedle tych przepisów. Zarządzenia te miały tedy wartość tylko teoretyczną.

*

*

*

Sejm grodzieński z r. 1793 zebrał się na podstawie urządzeń, jakie obowiązywały przed zmianami, wprowadzonymi przez Sejm Czteroletni. Oczywiście w takich warunkach, w jakich sejm ten przyszedł do skutku, nie mogło być mowy o ścisłem przestrzeganiu przepisów. Z senatu zjawiło się bardzo niewiele członków; zaledwie kilkunastu; niepodobna tedy stwierdzić, czy teoretycznie mieli prawo zasiadania w sejmie także i ci, których godności związane były z ziemią, oderwanymi wtedy od Polski przez państwa rozbiorowe, jak się to stało po pierwszym rozbiore kraju. Posłów wysłały jednak już tylko sejmiki, które pozostały przy Polsce, tak silnie okrojonej — choć nie w takiej liczbie, jak dotąd: niektóre mniej, niektóre więcej posłały posłów, niż zazwyczaj. Byli to głównie posłowie z Mazowsza i z właściwej (etnograficznej) Litwy; ci mieli liczebną przewagę. Ale wysyłali posłów i exulanci (inflancy, belzcy). Razem było posłów, — o ile ich można zliczyć ³⁾, — 108-iu.

¹⁾ Vol. leg. IX. str. 218,

²⁾ Konstytucya oblatowana 25 (?) czerwca 1791 r. Vol. leg. IX. str. 268 Por. Smoleński: Ostatni rok sejmu wielkiego str. 123, uwaga.

³⁾ Niema żadnego spisu posłów z tego sejmu. Obliczenia powyższe opierają się głównie na wiadomościach, jakie podają „Konstytucye sejmu grodzieńskiego 1793 r.“ Część I. (druk współczesny).

Sejm grodzieński, uznając drugi podział Polski, a odrzucając przytem wszelkie reformy, jakie z takim trudem przeprowadził Sejm Czteroletni, musiał oczywiście obmyśleć nadto organizację dla tego kawałka Polski, który miał istnieć jeszcze nadal, jako państwo osobne. Część druga ogłoszonych przez ten sejm, obszernych konstytucyj, zawiera rzeczywiście jakby rodzaj kodyfikacji całego prawa państwowego polskiego—obraz jedynej w tym rodzaju—a wśród tych przepisów także i zarządzenia, dotyczące sejmu, a więc i jego składu.

Konstytucye te zachowują ów podział sejmu, jaki istniał, i nadal—a więc na senat i izbę poselską. Senat składać się miał z dziesięciu biskupów, a mianowicie: z prymasa, metropolity ruskiego, z czterech biskupów z Korony i z czterech litewskich. Oczywiście była to liczba, którą tylko teoretycznie ustanowiono—tylu bowiem biskupów nie posiadała owa Polska. Województw,—reorganizując Polskę, zmniejszoną znowu wskutek podziału—utworzono wówczas 18, t. j. dziewięć w Koronie ²⁾ i osiem na Litwie ³⁾. Tyluż zatem wojewodów miało zasiadać w senacie. Osiemnastu również miało być kasztelanów, po jednym w województwie; w senacie trzech z nich jednak miało zasiadać pomiędzy wojewodami, a mianowicie ci, którzy tak wysokie miejsca już poprzednio sobie zdobyli: krakowski, wileński i trocki. Dla ministrów przeznaczono miejsca, wedle zasady panującej od roku 1768, t. j. po wojewodach a przed kasztelanami. Miało być tych ministrów tylko ośmiu, gdyż byli oni odtąd już wspólni dla Korony i dla Litwy. Razem tedy senat liczyłby wedle tych postanowień 54 członków.

Członków izby poselskiej — tylko szlacheckich; miejskich nie powołano—miało być 108, a mianowicie po sześciu z każdego województwa, a więc z Korony 60, a 48 z Litwy. Przeprowadzono również — z wyjątkiem sześciu województw koronnych — podział wszystkich innych na powiaty, po trzy w każdym województwie, tak, że każdy powiat miał sejmikować osobno; wybierał dwóch posłów. W sześciu województwach koronnych wyznaczono tylko po jednej miejscowości, w każdym z nich, dla sejmików, choć być

¹⁾ Konstytucye sejmu grodzieńskiego 1793 r. Część II. str. 44. (Senat, por. str. 12—13) i tablica, zamieszczona pomiędzy str. 228 a 229 (izba poselska, por. także str. 233).

²⁾ Krakowskie, chełmskie, włodzimierskie, mazowieckie, ciechanowskie, sandomierskie, wołyńskie, lubelskie, warszawskie, podlaskie.

³⁾ Wileńskie, trockie, żmudzkie, nowogrodzkie, mereckie, brzesko-litewskie, grodzieńskie, brasławskie.

może, że i one¹⁾, choć wspólnie obradować miały, wybierały posłów według powiatów. Razem więc posłów liczono dwa razy tyle, ilu było senatorów świeckich (t. j. wojewodów i kasztelanów). A więc i pod względem zapewnienia izbie przewagi liczebnej, jak również co do przyjęcia za podstawę wyboru powiatów z liczbą dwóch posłów na powiat, poszły owe przepisy w ślad za zarządzeniami Sejmu Czteroletniego. Jak tamte jednak, tak i one nie miały już praktycznego znaczenia.

*
* *

Tak się przedstawia rozwój liczebny Senatu i Izby poselskiej w ciągu trzech wieków ich istnienia. By wyrozumieć znaczenie liczby w składzie ustroju parlamentarnego, konieczną jest rzeczą—wobec dzisiejszych stosunków parlamentarnych—zdać sobie sprawę ze stosunku liczby posłów do liczby ludności w poszczególnych okręgach, oraz z ich stosunku do liczby wyborców. O ile chodzi o Polskę w okresie, który tu został omówiony, kwestya ta przy obecnym stanie naszych wiadomości statystycznych—zwłaszcza co do szlachty—nie może być wyświetlona. Ale niema też i potrzeby tego; próba podobna nie prowadziłaby do żadnych wyników. Sprawa ta bowiem ma znaczenie tylko o tyle, o ile wyświetla przewagę pewnych klas, a względnie okręgów, które cieszą się uprzywilejowaniem pod względem liczby posłów, decydujących większością głosów o przedmiotach, wchodzących pod obrady parlamentów. W Polsce jednak—jak i wogóle, pierwotnie przynajmniej, w żadnym parlamencie stanowym — głosowania nie było, z wyjątkiem pewnych podrzędnego rodzaju czynności. Majoryzacya — toć to najostrzejsze przeciwstawienie uznanej i uświęconej u nas zasady „liberi veto“. Głos wolny mógł przecież wstrzymać obrady, na które nie godziła się dana część kraju, a raczej szlachta danej części kraju, bez względu na to, czy w sejmie jeden poseł owej ziemi zasiadał, dwóch czy więcej.

Dopiero za Stanisława Augusta zyskuje szersze znaczenie zasada większości głosów, zwłaszcza przy wyborach, a nadto w nie-

¹⁾ Krakowskie, sandomierskie, wołyńskie, chełmskie, włodzimierskie, lubelskie.

²⁾ Na to wskazuje fakt, że tablica wyznacza w ziemi chełmskiej jeden sejmik z 6-ciu posłami, a na str. 233 mówi o jej posłach, wybieranych po dwóch z trzech powiatów.

których kwestyach (mniejszej wagi) skarbowych, głównie zaś — co do wszelkich spraw — na tych sejmach, które obradowały pod węzłem konfederacyi, a więc i decydowały w myśl zasad konfederacyjnych, zawsze większością. Tę większość wreszcie, jako zasadę, wprowadza Sejm Czteroletni, a uznaje ją i sejm grodzieński. Wtedy i liczba posłów z poszczególnych ziem nabrała znaczenia, choć nie w praktyce, wobec tego że reformy pozostały niewykonane. Że dążono do zabezpieczenia przeciw majoryzacyi, widać to z postanowień orzekających, że trzy prowincye—Wielko- i Małopolska, oraz Litwa, wedle zaś sejmu grodzieńskiego dwie: Korona i Litwa—mają równą ilość posłów wysyłać na sejmy.

Ważniejszą może jednak była kwestya stosunku liczby posłów do liczby senatorów. Dziś w parlamentach niema ona znaczenia, gdyż do postanowień wszelkich z zasady trzeba zwykle uchwał obu izb, w każdej z nich z osobna powziętych; ewentualnie dla jednej z nich (izby posłów) zachowywana bywa niekiedy decyzja wyłączna. Inaczej w Polsce. Na sejmach konfederacyjnych za Stanisława Augusta głosy liczą się z senatu i z izby razem, bo obradują razem; — ale było tak tylko na tych sejmach. Już wówczas więc stosunek ilości głosów owych dwu ciał miał duże znaczenie, choć jeszcze nie było to zasadą i obowiązywało tylko w wyjątkowych wypadkach obrad. Ale Sejm Czteroletni wprowadził jako zasadę — dla spraw niektórych—liczenie wspólne głosów senatu i izby; sejm grodzieński każe je zawsze liczyć razem, gdyż oba ciała obradują razem. Od ukształtowania się stosunku liczebnego zależała tedy i przewaga jednego z tych czynników, już nie współrzędnych. Rozwój wpłynął na to, by zapewnić przewagę izbie poselskiej. Słaba w początkach i ustępująca tak bardzo co do liczby senatorów, przerosła go izba poselska wcale szybko ilością członków swoich, a gdy za Stanisława Augusta zaczęto obradować razem, mogła już przegłosować senat — i przegłosowywała go, zwłaszcza, że wielu senatorów na sejmy nie przybywało, a izba, o ile sejmiki dochodziły do skutku, pilnowała skwapliwiej udziału swego w obradach. W ustawach Sejmu Czteroletniego, a następnie grodzieńskiego, zyskuje ostatecznie Izba prawnie określoną przewagę. Senat, który od XVI wieku ciągle jej ustępował w praktyce, został i teraz jeszcze zmniejszony na jej korzyść tak, że zaledwie nieco tylko ponad trzecią część (Sejm Czteroletni) lub nawet jedynie trzecia część (sejm grodzieński) głosów jemu przypadała w udziale.

Takie istniały w Polsce zasady co do liczby senatu i izby. W pracy niniejszej poddano badaniu, ilu powinno było — teorety-

SKŁAD SEJMU POLSKIEGO

cznie—zasiadać w sejmie senatorów i ilu posłów. Ilu zaś zasiadało w praktyce, gdy pierwsi nie zawsze chcieli się pojawiać na sejmach, a drugim uniemożliwiał ów zamiar częste, w późniejszych zwłaszcza czasach, zrywanie sejmików – to kwestya, wychodząca już po za ramy, zakresłone niniejszej rozprawie.

STANISŁAW KUTRZEBA.

Kraków, w listopadzie 1905.
